

سیمای زن

در ادبیات کودکان

● تلخیص: آرزو انواری

■ موضوع پایان نامه: سیمای زن در ادبیات کودکان ۶ تا ۱۲ ساله در ایران
 ■ تهیه کننده: زهرا رودنشین
 ■ استاد راهنما: سید محمد دادگران
 ■ رشته علوم اجتماعی، ارتباطات اجتماعی برای اخذ مدرک کارشناسی
 ■ دانشکده ادبیات و علوم اجتماعی
 ■ دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران
 ■ اردیبهشت ۱۳۷۵
 ■ ۹۵ صفحه
 ■ طرح تحقیق

از جمله مسائلی که همواره در جامعه مطرح بوده و به ویژه در بسالهای پس از انقلاب اسلامی اهمیت بیشتری یافته است، نقش و جایگاه زن در اجتماع است. زن ایرانی در این سالها کوشیده است تا با بهره گیری از تحولات عمیق اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی جامعه، از قالب نمایی بودن و نقش ثانوی داشتن خود که میراث رژیم گذشته بوده خارج شود. با وجود این هنوز برای دستیابی به حقوق برابر با مردان راهی دراز در پیش دارد. نظر به اینکه کودک، گنجینه لغات خود را از طریق کتاب گسترش می دهد و ب پدیدهایی جدید آشنا شده، با افراد جامعه برخورد نموده، روابط اجتماعی را فرا می گیرد و به طور کلی با زندگی آشنا می شود، لذا نحوه معرفی سیمای زن در کتابهای خاص کودکان و نوجوانان از اهمیت خاصی برخوردار است.

در این بررسی سعی گردیده، بدون پیش داوری و با استفاده از روشهای علمی معتبر، نحوه معرفی زن در کتابهای کودکان ۶ تا ۱۲ ساله نشان داده شود.

بیان موضوع

در این پژوهش به بررسی سیمای زن در کتابهای کودکان ۶ تا ۱۲ ساله ایران، از سری کتابهای کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در سالهای ۱۳۶۲ تا ۱۳۶۶ پرداخته شده است.

۶- به نظر می رسد که فضایی مردانه بر کتابهای کودکان حاکم است.

چهارچوب نظری

در این بررسی تئوری، تفاوت جنسی ملاک نظر قرار گرفته است. این تئوری یکی از سه نظریه فمینیستی معاصر است. تأکید بر تفاوتهای جنسی در فمینیسم معاصر، نقش حاشیه ای دارد و تبیینهای نهادی تفاوتهای جنسی فمینیسم نیز بر کارکردهای متمایز زنان در زاییدن و مراقبت از کودکان تأکید می گذارد.

مقولات موضوعی تحلیل

نقش محول شده به زنان و مردان در این کتابها در پنج مقوله زیر طبقه بندی شده است:

۱- مقوله اقتصادی:

شامل کارهای کشاورزی، مشاغل فنی و تخصصی و ...

۲- مقوله های اخلاقی و خانوادگی:

شامل ارزشهای اخلاقی در خانواده و اجتماع و مسائل مربوط به روابط عاطفی و آموزش اعضای خانواده مانند برابری، برادری، پاکدامنی، احترام به پدر و مادر، رضایت والدین، موفقیت، پیروزی، جاه طلبی، فساد و ...

۳- مقوله های شناختی:

شامل کسب دانش و یادگیری، حس کنجکاوی، اهمیت دانش، خلاقیت، اختراع، کشف چگونگی مسائل علمی و ...

۴- مقوله های مذهبی:

شامل کلیه مسائل مذهبی، شخصیتها و آموزشهای مذهبی از جمله آموزش قرآن، راهنمایی و ارشاد، نماز، روزه، کمک به مستندان، شهادت، پیامبران، ائمه و ...

۵- مقوله های ملی و میهنی:

شامل مطالب مربوط به عشق و علاقه به میهن، دفاع از وطن، حفظ سنن ملی، شناخت شخصیتهای میهنی و انقلابی، حکام و پادشاهان، غرور و تعصب ملی، راهپیمایی و تظاهرات، نوروز، سیزده بدر و ...

واحدهای تحلیل

در این بررسی واحدهای مورد بررسی از کل به جزء عبارتند از:

۱- واحد متن: در این تحقیق هر یک از کتابهای مورد بررسی، یک واحد متن نامیده شده است.

۲- واحد ثبت: در این بررسی یک تصویر، یک اسم و یا یک عنوان شغل، به عنوان یک واحد ثبت در نظر گرفته شده است.

۳- واحد شمارش: در این بررسی واحدهای ثبت و شمارش یکسان بوده، به این معنا که هر بار اسمی در رابطه با جنسیت در یک واحد متن تکرار شده، به همان تعداد برای آن اسم فراوانی شمارش شده است. البته با این فرض که تکرار اسم نشانه تأکید بر جنسیت است.

در مورد شمارش تصاویر بر حسب مقولات موضوعی پنجگانه اقتصادی، اخلاقی و خانوادگی، مذهبی، ملی و میهنی و شناختی، صرف نظر از تعداد تصاویر، هر تصویر تنها یک بار، با توجه به نقش غالب زن یا مرد در آن شمارش شده است.

جامعه آماری

کتابهای منتشر شده در طی سالهای ۱۳۶۲ تا ۱۳۶۶ توسط کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در گروه سنی ۶ تا ۱۲ سال ۹۰ جلد هستند که در این بررسی حدود ۱۰ درصد آنها بر اساس روش نمونه گیری تصادفی انتخاب شده و مورد تحلیل کمی و کیفی کتابهای موضوع مورد نظر قرار گرفته اند.

هدف و انگیزه تحقیق

هدف و انگیزه انجام این بررسی، شناسایی ویژگیهای فرهنگی و اقتصادی - اجتماعی متناسب به زن در کتابهای کودکان، با توجه به تحولات اجتماعی و به تبع آن تحولات فرهنگی چند دهه اخیر بویژه در سالهای پس از انقلاب اسلامی است.

روش تحقیق

در این تحقیق از تکنیک تحلیل محتوا به صورت کمی و کیفی در بررسی ساختارهای تصویری، کلامی ده درصد از کتابهای گروه سنی ۶ تا ۱۲ سال انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان استفاده گردیده و همچنین نقش مرد به عنوان واحد سنجش، جهت مقایسه با نقش زن مورد استفاده قرار گرفته است.

فرضیه های تحقیق

۱- به نظر می رسد که خانواده به عنوان اولین گروهی که کودکان در آن رشد می کنند، در کتابهای کودکان بسیار سطحی و غیرقابل تصور ارائه شده است.
 ۲- به نظر می رسد که نقش مادری با جلوه های گوناگون، بسیار ضعیف به نمایش درآمده است.
 ۳- به نظر می رسد که عناوین شغلی متناسب به مردان، به مراتب بیش از عناوین شغلی برای زنان است.

۴- به نظر می رسد که روابط اعضای خانواده با یکدیگر، در واقع بر اساس تقسیم کار بر حسب جنس است، مانند (پدر با پسر، مادر با دختر).

۵- به نظر می رسد که نقش اجتماعی زن در کتابهای کودکان بسیار ضعیف جلوه گر شده است.

موضوعات تحلیل

- ۱- تصویر
- ۲- اسامی
- ۳- مشاغل خارج از منزل مثل: آموزگاری مشاغل داخل منزل مثل: قالی بافی

تجزیه و تحلیل داده‌های اسامی

بی تردید چگونگی نقش و میزان استفاده از اسامی زن یا مرد در هر متن، صرف نظر از مثبت یا منفی بودن آن می‌تواند به نوعی معرفت تأکید بر نقش هر یک از دو جنس مخالف باشد.

به همین جهت از جمله موضوعهای مورد بررسی در این تحقیق، میزان و چگونگی استفاده از اسامی زنانه در مقایسه با اسامی مردانه در کتبهای مورد مطالعه است. لذا در این فصل ابتدا تعداد و درصد اسامی زنان در مقایسه با مردان بررسی و تجزیه و تحلیل می‌گردد.

• جدول توزیع تعداد و درصد اسامی مردان و زنان

جنس	تعداد	درصد
مرد	۵۹۵	۹۶/۵۹
زن	۶۱	۳/۴۱
جمع	۶۱۶	۱۰۰

با توجه به بررسی کمی تعداد اسامی استفاده شده در متون مورد مطالعه، جدول فوق نشان می‌دهد که در مجموع، متون فوق‌الذکر کاملاً مردانه بوده و فقط ۲۱ بار از اسامی زنان در آنها استفاده شده است این میزان ۳/۴۱ درصد کل اسامی است. بدین لحاظ درصد قاطع اسامی ذکر شده به میزان ۹۶/۵۹ درصد مردانه بوده، یکسویه بودن متون جامعه آماری را نشان می‌دهد.

• جدول توزیع تعداد و درصد اسامی مردان و زنان بر حسب مقولات پنجگانه

مقولات	جنس	تعداد	درصد
اقتصادی	مرد	۳۹	۱۷/۳
	زن	۲	۳/۹
اخلاقی	مرد	۶۵	۲۸/۹
	زن	۳۴	۶۶/۷
شناختی	مرد	۵۲	۲۳/۱
	زن	۷	۱۳/۷
مذهبی	مرد	۴۰	۱۷/۸
	زن	۸	۱۵/۷
ملی و میهنی	مرد	۲۹	۱۲/۹
	زن	۰	۰
جمع	مرد	۲۲۵	۱۰۰
	زن	۵۱	۱۰۰

لازم به ذکر است که کرچه کمیت استفاده از اسامی مردان به نسبت استفاده از اسامی زنان به نوبه خود می‌تواند بیانگر بسیاری از شاخصها باشد، اما به تنهایی قادر به بیان همه ویژگیهای کیفی اسامی نخواهد بود. لذا بررسی اسامی استفاده شده بر حسب مقولات موضوعی پنجگانه می‌تواند به نحو بهتری کیفیت استفاده از اسامی در کتب مورد مطالعه را مشخص کند. جدول فوق نشان می‌دهد که از ۵۱ مورد خطاب به زن، فقط ۳/۹٪ زمینه اقتصادی و ۶۶/۷٪ زمینه اخلاقی داشته در صورتی که در همین موارد، درصد خطاب به مردان به ترتیب ۱۷/۳٪ و ۲۸/۹٪ است. در زمینه ملی و میهنی نیز مطلقاً زنان مورد خطاب واقع نشده‌اند.

تجزیه و تحلیل داده‌های تصاویر

اهمیت تصویر و استفاده از آن در کتابهای کودکان گروه سنی ۶ تا ۱۲ سال باعث شد تا بعد از اسم، تصویر به طور اعم و تصویر زن و مرد به طور اخص، به عنوان دومین عامل مورد توجه قرار گیرد. به همین جهت تصاویر زن و مرد به لحاظ کمی و کیفی مورد بررسی قرار گرفت و سپس تصاویر زن و مرد در مقولات موضوعی پنجگانه توزیع گردید. به علاوه تصاویر زن و مرد به صورت مجزا و مختلط شمارش و در زمینه‌های مورد نظر تجزیه و تحلیل می‌گردد.

جدول تعداد و درصد تصاویر مجزا و مختلط در کتابهای مورد مطالعه

تصویر	تعداد	درصد
زن	۶	۵/۶۶
مرد	۶۵	۶۱/۳۲
مختلط	۲۵	۲۳/۵۸
سایر موارد ^(۱)	۱۰	۹/۴۳
جمع	۱۰۶	۱۰۰

بررسی کمی تصاویر به تفکیک زن، مرد و مختلط نشان می‌دهد که بیش از ۶۱ درصد از تصاویر متعلق به مردان و کمتر از ۶ درصد از تصاویر متعلق به زنان است و از مجموع تصاویر نیز نزدیک ۲۴ درصد را عکسهای مختلط به خود اختصاص داده‌اند.

• جدول توزیع تعداد و درصد تصاویر بر حسب مقولات پنجگانه به تفکیک جنس

مقولات	جنس	تعداد	درصد
اقتصادی	مرد	۱۲	۱۵/۱۹
	زن	۰	۰
اخلاقی و خانوادگی	مرد	۳۲	۴۰/۵۱
	زن	۱۴	۷۳/۶۸
شناختی	مرد	۲۵	۳۱/۶۵
	زن	۵	۲۶/۳۲
مذهبی	مرد	۷	۸/۸۶
	زن	۰	۰
ملی و میهنی	مرد	۳	۳/۸
	زن	۰	۰
جمع	مرد	۷۹	۱۰۰
	زن	۱۹	۱۰۰

با بررسی تصاویر بر حسب مقولات پنجگانه فوق مشاهده می‌گردد، در حالی که مردان در تمام مقولات پنجگانه مطرح بوده‌اند - تصاویر زنان تنها در مقولات اخلاقی و شناختی تکرار گردیده است که از این تعداد سهم مقوله شناختی زنان فقط ۲۶/۳۲٪ است و ۷۳/۶۸٪ را مقوله اخلاقی و خانوادگی به خود اختصاص داده است.

جدول توزیع تصاویر بر حسب جنس و مکان حضور

مقولات	جنس	تعداد	درصد
خانه	مرد	۵۷	۶۱/۳۹
	زن	۳۹	۹۲/۸۶
مدرسه	مرد	۲	۲/۱۵
	زن	۰	۰
طبیعت	مرد	۱۲	۱۲/۹۰
	زن	۱	۲/۳۸
اماکن شغلی	مرد	۱۳	۱۳/۹۸
	زن	۰	۰
خیابان	مرد	۷	۷/۵۳
	زن	۲	۴/۷۶
مسجد	مرد	۲	۲/۱۵
	زن	۰	۰
جمع	مرد	۹۳	۱۰۰
	زن	۴۲	۱۰۰

با بررسی تصاویر بر حسب مکان و به تفکیک جنس شاهد آن هستیم که از کل تصاویر زنان در مکانهای حضور ۹۲/۸۶ درصد تصاویر متعلق به زنان در خانه است و حضور در محیط خارج از خانه یعنی در طبیعت و خیابان جمعاً ۷/۱۴ درصد را به خود اختصاص داده است و در تصاویر مکانهای شغلی مدرسه و مسجد اثری از حضور زن دیده نمی‌شود. این در حالی است که مردان در تمامی مکانهای فوق حضور مناسب و معقولی دارند.

نمایش تصاویر افراد در گروه‌های اجتماعی به تفکیک جنس

گروه	جنس	تعداد	درصد
گروه ۱ نفره	مرد	۲۳	۵۳/۴۹
	زن	۳	۱۰۰
گروه ۲ نفره	مرد	۱۰	۲۳/۲۶
	زن	۰	۰
گروه ۳ نفره	مرد	۱۰	۲۳/۲۶
	زن	۰	۰
جمع	مرد	۴۳	۱۰۰
	زن	۳	۱۰۰

لازم به ذکر است علاوه بر گروه اولیه خانواده که برای کودکان بسیار مهم و اساسی است کودکان با حضور در گروه‌های ثانویه نیز، نسبت به نقشهای اجتماعی خود آگاهی می‌یابند و همان طور که در جدول فوق مشهود است، زنان و دختران در تصویر هیچ گروه اجتماعی دیده نشده‌اند. و این در حالی است که حدود ۵۰ درصد از تصاویر متعلق به مردان مربوط به گروه‌های اجتماعی است.

در بررسی انجام شده در نمایش روابط اعضای خانواده در مکانهای فوق این نتیجه به دست آمده است که در تمامی تصاویر، زن چه در نقش دختر و چه خواهر در خانه حضور دارد در حالی که تصاویر مربوط به پدر با پسر در مراکز شغلی و طبیعت ۱۰۰ درصد موارد را به خود اختصاص داده است.

تجزیه و تحلیل داده‌های مشاغل

وضعیت اشتغال به طور اعم و نوع شغل محوله به مرد یا زن در کتابها به طور اخص می‌تواند یکی از مهمترین شاخصهای تعیین کننده موقعیت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی هر یک از دو جنس باشد.

بررسی مشاغل در کتابها به تفکیک مشاغل خارج از منزل و مشاغل داخل منزل

مشاغل	مشاغل خارج از منزل		مشاغل داخل منزل	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد
زن	۰	۰	۲	۱۰۰
مرد	۴۹	۱۰۰	۰	۰
جمع	۴۹	۱۰۰	۲	۱۰۰

معرفی نشریات

مجله «فرزند سالم»

پانزدهمین شماره مجله فرهنگی، تربیتی، بهداشتی و اجتماعی «فرزند سالم» منتشر شد.
این مجله که به صاحب امتیازی و مدیریت مسئولی «علی حسین سازمند» منتشر شده، مطالب زیر را داراست:

خبر: نخستین مراحل آشنایی با کتاب؛ با فرزندان سرزمین من؛ علل خستگی؛ نقاشی، گامی برای برقراری ارتباط؛ دیدگاه سه محقق درباره استرس؛ یک کنایه، صد اشاره؛ ترک تحصیل دختران؛ نظام جدید و چالشهای موجود؛ خواهشهای کودکان؛ ببینید آنها چگونه بزرگ می شوند؛ کودکان جهان؛ کودک خود را بشناسیم؛ باغ خیال؛ ترانه های عامیانه؛ بهروز در رختخواب خیس؛ آداب و رسوم زایمان؛ مشاوران ما در خدمت شما؛ خواص گیاهان دارویی؛ بیماریهای شایع کودکان؛ چگونه عوارض طلاق را برای بچه ها کم کنیم؛ از کودک خود مدیر و مدبّر بسازیم؛ ورزش و تحرک بدنی، کلید سلامتی کودکان.

نشریه «کتاب هفته»

«کتاب هفته» نشریه ای هفتگی است که با هدف اطلاع رسانی برای کتاب دوستان، کتابداران و کتاب آفرینان، با صاحب امتیازی «خانه کتاب» (وابسته به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی) منتشر می شود.

انتشار این نشریه از شش سال پیش آغاز شد. در آن زمان «کتاب هفته» قطع رقیمی داشت و صرفاً به اطلاع رسانی تازه های کتاب می پرداخت. اما بعد از ششمین هفته کتاب، نشریه در قطع روزنامه منتشر شد. افزوده شدن بخشهای اخبار، اطلاعات فرهنگی و مصاحبه نیز از دیگر تغییرات اساسی آن است.

در حال حاضر «کتاب هفته» به مدیر مسئولی «احمد مسجد جامعی» و به سردبیری «علی اصغر رمضانپور» منتشر می شود و دو بخش اصلی دارد؛ بخش اول: مقالات و اخبار و اطلاعات فرهنگی و بخش دوم: فهرست کتابهای منتشر شده برحسب رده بندی دیوین موضوعات.

چهارمین شماره این نشریه در تاریخ ۲۷/۹/۲۱ منتشر شد و مطالب آن بدین شرح اند:

- نگاهی به پر فروش ترین کتاب هفته
- تصمیمات جدید معاونت فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و بانک رفاه کارگران در زمینه اعطای وام

- انتشار فهرست کتابهای منتشر شده، نیاز به کمک ناشران دارد

- نخستین کتاب دستور زبان فارسی در اروپا
- گفتگوی زنده یاد حمید مصدق
- انجمن نویسندگان کتاب کودک و نوجوان تأسیس شد

بررسی نوع مشاغل مردان و زنان در کتابهای مورد بررسی نشانگر آن است که شغل خارج از منزل برای زنان به طور مطلق عنوان نشده است، در حالی که تمامی مشاغل خارج از منزل به مردان تعلق دارد و از مشاغل داخل منزل، تنها ۲ مورد برای زنان عنوان گردیده است.

بر اساس داده های جدول فوق مشاهده می کنیم که تنها مردان هستند که در مراکز شغلی حضور دارند و کودکان بایستی از طریق تصاویر، مطالب کتاب و توضیحات مربوط به آن و چگونگی حضور و رفتار در این مراکز را فراگیرند.
کلام آخر:

امروزه جامعه شناسی جمعیت با ارائه آمارهای جدید توانسته است تصویری روشن از ویژگیهای جمعیتی زن و مرد ارائه دهد.

اطلاعات جمعیتی در مورد این قشر سبب گردیده است تا با آگاهی از خصوصیات و استعدادهای زنان بتوان حقوق آنها را به نحو بهتری اعاده نمود و از نیروی آنها در راه توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بهره جست.

مادران امروز نه فقط مراقبت از فرزندان و امور مربوط به نظافت و طبخ غذا را بر عهده دارند، بلکه در واقع مسئول کلیه مسائل بهداشتی کودک نیز هستند و از طرف دیگر به عنوان معلم سرخانه در تمام طول مقطع ابتدایی عمل می نمایند.

مادر موجبات تفریح کودک را فراهم می سازد، با او به گردش می رود. اما در کتابهای کودکان، مهمترین نقش مادری بسیار سطحی و ابتدایی مطرح گردیده است. این خود عاملی است که سبب می گردد دختران و پسران ما نسبت به نقش اجتماعی زن شناخت محدودی به دست آورند.

لازم به ذکر است که هم اکنون حدود ۹۰ درصد از کارهای اقتصادی داخلی (امور مصرف خانه داری و روستایی) به دست زنان صورت می گیرد. از سوی دیگر بر اساس داده های سرشماری سال ۱۳۶۵، درصد زنان در مشاغل علمی و فنی و تخصصی در نقاط شهری کشور ۶ برابر مردان و در نقاط روستایی تقریباً ۳ برابر مردان است. پس کاملاً بجاست که زنان در تمامی مراحل تصمیم گیری نقش برابری با مردان داشته باشند. اما در بررسی انجام شده، حتی یک مورد که نشان دهنده فعالیت اقتصادی زن در امور صنعتی و فنی شهر یا روستا باشد نداشته ایم. □

پانویستها:

(۱) سایر موارد در این جدول نشان دهنده کلیه عکسهای فاقد جنسیت است.

(۲) مشاغل آزاد در این بررسی عبارتند از: کفایش، ریسندگی، خیاطی، رنگرزی، نانوبافی، پارچه بافی و فروشدگی.

- رقابت بزرگ شاعران نامدار جهان
- پکا: به کتاب سلامی دوباره کنیم
- در خلوت نمایشگاههای شهرستانی کتاب
- کتابخانه های سیار؛ رابطهای فرهنگی و یک دنیا نیاز

- ۲۰/۰۰۰ کتابخانه کلاسی؛ از وعده تا عمل
- زحمت را مترجم می کشد، ناشر چه کاره است!
- شهر به شهر با کتاب
این هفته نامه در ۳۳ صفحه رنگی و با قیمت ۵۰ تومان انتشار می یابد. □